

Проф. др Бранислав Ковачевић

ИСТОРИЈА ИЗМЕЂУ ФУНКЦИОНАЛНЕ ИДЕОЛОГИЈЕ И РАЦИОНАЛНЕ СПОЗНАЈЕ

„Да би се нашла истина, свако је дужан макар једанпут у животу да се ослободи од усвојених представа и да савршено наново изгради систем својих погледа.“

Рене Декарт (1596-1650)

Обично се каже да они који читају доста тога знају, али они који уз читање посматрају и слушају паметније од себе да знају још и више. То вјероватно произлази из логике да прије него што научимо да читамо и пишемо - научимо да мислимо. Слично се може рећи и о историјском искуству које само цивилизовани народи рационално користе. У тоталитарном друштву, тоталитарна је и истина. Тоталитарни систем настоји да историју претвори у своју слушкињу, лансирајући мисао Ничеа да се од историје не може ништа научити. Рационална историјска спознаја је *conditio sine qua non* сваког прогреса. У комплексу збивања и појава у времену садашњем и сваком другом, ваља сагледати дјеловање и утицаје спољних и унутрашњих чинилаца. Велике силе су дјеловале све израженије на путевима глобалне цивилизације, али се не смију потцењивати унутрашњи фактори. Прихватање функционалне идеологије помрачује сазнајне процесе, подстиче страсти и трезвено увећан за вријеме одлагања. Велике су тајне које проузрокују ратове, али се оне чувају и послје њих. Државници су измислили историјску дистанцу као чувара тајни. Архивска грађа најчешће није доступна истраживачима до одређеног времена, или уопште. Нема, на примјер, докумената о потреби за оснивањем концентрационих логора. Свјedoци узрока рата обично ћуте - од страха, да би избјегли одговорност. Мемоаре пишу политичари и генерали када их скоро више нико не памти, а резигнирани обавјештајци припремају своје записе пошто су већ разобличени. Неријетко се дешава да никакви папири о припремама

рата не остају, иако одсуство докумената ништа не потврђује, као што се и не одричу саме чињенице.

Историја не трпи насилно пожуривање, јер истина никад не потоне заувјек. На Балкану је историја неумољива, заборав нема (мисао је Валентина Пикупља), зато је рационална спознаја прошлости неопходна како би допринијела обликовању будућности. Само критичким, рационалним промишљањем пређеног пута могуће је спријечити нове сукобе и историјска спорења, одбацујући функционалну идеологију указивањем на путеве које је одбацио сам развој. Заблуде налазе плодно тле у нерационалној свијести људи оптерећених „свијетлом прошлостћу”, која је као традиционална вриједност, по правилу, недодирљива. Око прошлости групише се садашњост. Уништавањем прошлости или фалсификовањем не уништава се само историја већ и будућност једног народа. Отуда је задатак историјске науке да покаже како не смијемо и како не можемо у будућност, јер постоје поучни корективи у прошлости, уз сво разумијевање напора и заблуда ранијих генерација. То је пут „санације” историјске свијести деформисане и обољеле у временима за нама. За разумне историја није никакво „старо гробље”, него свијет који се гласно и упорно обраћа нашим сопственим интересима.

Рушењем идеолошких зидова и војних блокова свијет је упао у период политичке неизвјесности појачане економском кризом, која није више само питање конјунктуре или циклуса, већ дубоке структуралне дестабилизације. У ствари, са великим планетарним ломовима почео је 1989. године трећи милениј. Тај општи галиматијас у коме је поремећена равнотежа у свијету политике, економике и војне моћи погодио је, прије свега, земље Источне Европе или тзв. социјалистичке државе. Од свих новонасталих ломова најкрвавији су они на просторима бившег СССР и СФРЈ. На дијелу територије бивше Југославије већ три године воде се тешке борбе са много људских жртава и енормним разарењима добара. Уништени су читави градови и друга насеља, пресељено и исељено на стотине хиљада становника, број мртвих се процјењује на неколико стотина хиљада, етничка чишћења су стална. Борбе су поодавно попримиле национални и вјерски карактер. И поред интервенције међународне заједнице крвопролиће се наставља у бившој Босни и Херцеговини.

Дуго времена је међународна јавност за рат на тлу бивше Југославије оптуживала само српску страну, што је резултирало веома строгим санкцијама према Србији и Црној Гори. И овдје се потврдило да у животу од два различита мишљења, готово увијек се боље и даље чује, па чак и побјеђује, оно бучније. Још је Гете написао да је увијек боље да се оно што се мисли каже директно и без много доказивања. Сви

су, наиме, докази које износимо само варијације мишљења, а они који су супротног мишљења и тако не слушају ни једно ни друго. За њих постоји само њихово и погрешно мишљење. Ипак, многе је у свијету навела на размишљање изјава канадског генерала Lewisа McKenzieа, почетком августа 1992. године, који је у својству заповједника мировних снага Уједињених нација у Сарајеву врло добро знао шта се, у ствари, догађало у овом трагичном рату. Он је отворено тврдио да има доказе да све зарађене стране (Срби, Муслимани и Хрвати) намјерно бомбардују свој властити народ, како би другу страну приказали као починиоце тог бомбардовања и масакра! Наравно, загрижени националисти не желе признати да убијају властити народ, јер би тим признањем довели у сумњу много шта другог, како је дошло до овог рата и друге врло деликатне и важне истине, које ћемо евентуално сазнати кроз пет до десет година. У међувремену, зарађене стране ће и даље пропагандом настојати да приказују своју истину и да заглупљују масе. И тако долазимо до сазнања да се врло тешко борити против зла и људске глупости.

Психоаналитичари тврде да је глупост посебан облик дјеловања повјесних прилика за човјека и психолошка нуспојава извјесних спољних политика. Сваки јачи развој спољне моћи, било политичке или религиозне, удара један дио људи глупошћу. Моћ једних има потребу за глупошћу других. У разговору с њима човјек осјећа да нема посла са њима самима или са човјеком лично, већ са паролама, слоганима, догмама и с оним са чим су их обманули медији и вође. Лако је примијетити да су такви људи чак и врло задовољни собом, јер у разговору с њима никакви докази и чињенице не вриједе. Доста је да се чињеницама које протуслове предрасудама једноставно не вјерује. И тако се људи увијек могу заводити и упропаштавати. За њих уопште није важно што тврди генерал MacKenzie или било ко, за њих је само једна страна крива у том рату!

Ове мисли су, ипак, утолико утјешније што никако не допуштају да се већина људи у свим приликама може дуго обмањивати. Будућност Балкана зависи од много фактора, али и од тога да ли његови властодршци више обећавају себи од глупости или од унутрашње самосталности и разумности људи. Ово су смутна времена када се нове државе стварају и разним манипулацијама, доларима и маркама, застрашивањима, али највише обећањима и национализмима. На тему о нацији послужићемо се наводом једног британског историчара из књиге „Нације и национализам” који се односи и на прилике у бившим југословенским републикама.

„Замислимо да послије неког рата неутронским оружјем у којем би било уништено цијело човјечанство, али не и материјална добра, на земљу стигне научник са друге галаксије са задатком да објасни XIX и XX вијек људске историје. Овај научник ће послије пажљивог проучавања докумената утврдити да се у том периоду много не може разумјети без извјесне идеје о нацији и оно што уз њу иде. Сама ријеч

нација изгледа да изражава нешто врло важно у људским пословима, али што је тачно - за научника са друге галаксије остала би велика тајна. Политички говори дају противурјечна и нејасна одређења нације. Ипак, у њено име су у том периоду предузимани највећи колективни подухвати. Посјетилац из свемира остао би врло збуњен и непоправљиво незадовољан”.

Енглески историчар овим је желио да покаже у чему је проблем са ријечју коју сви користе. Нација, према овоме, али и према већини савремених аутора, не може се дефинисати ни само субјективно ни само објективно, а ни на један ни на други начин са карактеристикама које би важиле у свим случајевима. Ова ствар је непријатна за загријане националисте који траже најједноставније формуле. Исти историчар узима за примјер једног тамнопутог грађанина из предграђа Лондона, који је истовремено енглески држављанин, Хиндус поријеклом из народа *Budzarata*, дјелиста по вјери, са језиком хинди и члан је браманске касте. Која је његова нација и зашто баш та, а не нека друга коју очигледно има на избору, није једноставно ријешити ни за дотичног грађанина, а камоли за некога са стране који жели да примијени објективна мјерила.

Насупрот оваквом примјеру, када је појединцу тешко да у себи разврста различита национална одређења, независно од тешкоћа дјецe из мјешовитих бракова, сасвим случајно постоје националне идентификације, и ако је нација у питању нема никаквих важних карактеристика. Јеврејима се, на примјер, сматрају људи који заједно немају ни исту религију, ни исти језик, ни исту нацију, ни исте крвне особине, ни исти став према Израелу! Једноставно за неке Јевреје је важна једна, за друге друга карактеристика, али им је име у сваком случају заједничко.

У донедавној Југославији око националног одређења постављали су се слични проблеми. Као Југословени су се најчешће одређивали они, који су нацију видјели неодвојиво од заједничке државе, њених закона и њених вриједности, без обзира на етничко поријекло. Сви други су управо у поријеклу видјели остале идентификације, уз које су неки додавали језик, неки вјеру, неки културу, неки историјску прошлост, неки територију. Уз све предострожности, могло би се рећи да се Словенци најлакше препознају у језику, Хрвати у култури, Срби и Црногорци у историји, Муслимани у вјери, Албанци у поријеклу, Македонци такође у језику итд. Ни једно од ових мјерила није а priori праведније од другог, али њихова бројност и измијешаност чинила је националну политику у бившој Југославији врло деликатном. У мирним временима мноштво националних приоритета представљало је или је бар могло да представља велико богатство и заједничке државе и грађанина појединца. У временима тешке кризе свако национално мјерило може да се употријеби као мотив сукоба и претензије према добрима других.

Paul Gag, писац књиге „Живот и смрт Југославије”, као један од разлога сукоба између Срба и Хрвата види њихове по квалитету различите националне претензије. Код Срба то је заједничко поријекло које се очитује у ријечи Отаџбина и за посљедицу има гесло: „Сви Срби у једној држави”. Код Хрвата то би била територија са ријечи Домовина и са посљедицом да то уопште има већу вриједност него етничка хомогеност. Наравно, ни код Срба ни код Хрвата то не би били чисти, него само доминантни принципи. На Косову први такође траже територију, а у Босни други траже своје сународнике. Ипак, Paul Gag сматра да су то изведени, а не првобитни захтјеви.

За све средине бивше Југославије, како се види, заједничко је одбацивање модерног схватања нације, какво су дале Америка и Француска, према којем државе и права грађана иду независно од етничког поријекла, док се народ схвата као скуп суверених појединаца, а не цјелина настала од истих предака. Друга Југославија је можда могла, али чињеница је да није успјела да оствари такав модел нације.

Ако појмове нације и самоопредјељења посматрамо повезано на простору бивше Југославије, онда долазимо до спознаје да не постоји чисти демократски пут да се изађе из националистичких сукоба. Слободни избори су по дефиницији један од таквих путева, али ко је требао да гласа приликом распада старе Југославије и њене централне републике? Да ли сви грађани Југославије, сви грађани Босне и Херцеговине, сви Срби из те републике, или и једни и други и трећи, и са којом тежином њихових бирачких тијела? Држимо да никакви избори, колико год били поштени, не могу да конституишу нацију, већ напротив, претходне идеје о нацији одлучују какви ће се избори организovati. У југословенском случају републике су добиле сву тежину, а федерација никакву, па су нове државе нације остале у самим темељима беспомоћно нестабилне.

Ако објективистичка одређења нације нијесу ни довољна ни за све неспорна, погледајмо субјективистичка. Француски историчар Ernest Renan са краја прошлог вијека говорио је да је нација свакодневни плебисцит грађана, док су аустријски националисти из истог периода сматрали да националност постоји само када је људи траже и управо зато што је траже. Национална свијест према оваквим схватањима је нешто што се са нацијом изједначаје. Исто виђење је данас обухваћено терминологијом - „људских права”. Неотуђиво је право сваког појединца да се сматра припадником било које нације, мале или велике, до сада непостојеће или одавно постојеће, а дужност је анкетара на попису становништва да одговор вјерно пренесе у упитник. Да ли су, на примјер, Муслимани и Македонци нације - одлучују у крајњој линији они сами, а не Срби или Хрвати или било ко други у свијету - по њиховим мјерилима. Наравно, свака нација мора да се ослони, осим на чисту вољу својих припадника, и на неку опипљиву особину која њу као велику групу јасно разликује од других група - била та особина језик, вјера, територија, поријекло или традиција. Када тога не би било, СВАКО село

или острво могло би да чини нацију, као што би могли трговци и шахисти (Gens una sumus) да имају исту претензију. Да би се нашао излаз из опште збрке изгледа да је неопходна комбинација субјективних и објективних мјерила. Али каква тачна комбинација - остаје отворено питање. Сама збрка око нације рађа фанатизам, а фанатизам повећава збрку. Да ли због оваквих колективних тјескоба, појмљивих и емотивних, треба ширити нетрпељивост и водити ратове - изгледа да нема тешкоћа да се да јасан одговор.

Оживјели национализми на тлу бивше Југославије су дио једног ширег свјетског процеса државо-национализма. Уједињене нације броје данас преко 170 држава, од којих четири петине имају мање од тридесет година постојања. Управо те младе државе су најгласније у захтијевањима за својим неограниченим државно-националним суверенитетом. Ту лежи највећа опасност за опстанак људског рода, сматра Deni de Ružmon, јер се тај неограничени суверенитет увијек представља као нешто што треба „заштитити“ од „иностраних мијешања“. То је по Ružmonу политичка форма параноје. Он се поставља тако да се супротставља сусједима и „међународним империјализмима“ Свуда види само завјеру. Кривац је увијек и само на другој страни. Заправо тај механизам државно-националних претензија обавезује све нације да се наоружавају преко сваког разлога, против непријатеља које су створили, и за којима имају потребу да би опстале и осигурале своју „националну повезаност“, и који се прије или касније материјализује у виду сукоба и жртава.

У таквом стању у свијету, у којем је човјечанство изложено пријетњама: демографске експлозије најсиромашнијих дјелова Трећег свијета, масовне глади, загађења океана, смјештаја нуклеарног отпада у сиромашним државама, и међународног криминала с политичким „оправдањима“ - посједовање нуклеарних централа од неких стотинак држава-нација и дакле, у кратком року, и атомских бомби поставља проблем опстанка људског друштва у XXI вијеку. Догматска опсесија о националном суверенитету спрјечава државе-нације да побједнички одговоре на напријед наведене изазове. Има мислилаца који сматрају да национални суверенитет ускоро неће бити више гаранција ни за шта друго осим за посједовање нуклеарног оружја. А нуклеарно оружје је већ сада у домаћају многих политичких мафија. У таквим условима, реално је очекивати избијање атомског рата, чак и ако га ни једна држава не буде хтјела, не искључује се неки „несрећни случај“ да до рата ипак дође. И помисао на такав рат изазива трауме, али злокобне посљедице које носе глад и немаштина, болести, смањење кисеоника усљед смрти океанског планктона и у условима мира скоро да није могуће избјећи.

Све напријед наведене критичне услове створио је Запад и понајприје Европа (колонизација, формула државе-нације, индустријски развитак који није пратио морални развитак, „дивља“ технологија без изгледа да буде нешто више но скуп љековитих упутстава која су локално ефикасна а глобално штетна итд). На Западу је да промијени ове услове.

Ако Европљани не успију да се уједине с ону страну својих држава-нација, нити да ријеше системски комплекс својих економско-еколошко-грађанских проблема, по цијену напуштања сакросантних националних суверенитета, не видимо како би Трећи свијет могао напустити слијепу вјеру у ваљаност државно-националне форме ни, према томе, како се рат (чак и нуклеарни) може избјећи.

Само уједињење европских народа на федералним основама може, како се сматра у одређеним интелектуалним круговима Европе, омогућити ефикасну борбу против еколошких опасности, које пријете нашем континенту (загађење Рајне, Дунава, Јадрана, Медитерана, Атлантика, несташица питке воде, умножавање броја нуклеарних централа, климатски поремећаји, вјештачки хемијски састојци у прехранбеним производима, отровни отпад, нове болести итд. итд.).

Стварање функционалних регија (економских, еколошких, етнокултурних, енергетских, итд.) у великом броју случајева нужно прекограничних, једино може омогућити: надилажење догме о неограниченом националном суверенитету; обнову грађанског осјећања и могућности учествовања грађана у заједничким пословима које представља једну ефикасну заштиту од опште деликвенције, и проналажење једног модела по људској мјери, супротстављеног моделима гигантизма, који све више, на нехуман начин, развијају Сједињење Америчке Државе и донедавно Совјетски Савез.

Превазилажење општег захтјева национално-државног суверенитета могуће је остварити на концепту моћи појединца, а не на моћи државе, без чега нема истинске модерности и уравнотежавања стања у земљама и на континентима.

Слично је и са процесом демократије. На просторима бивше Југославије све политичке странке се изјашњавају за демократију, јер живимо у европском демократском окружењу и то је императив модерног свијета. Али под таквим одређењем се очито подразумијева свашта, па и практична понашања која су с њим у оштрој супротности. Да се појам демократија може и злоупотријебити доказано је много пута. Италијански либерал и теоретичар демократије Giuseppe Sartori указује на перверзију у којој се народ тумачи као ентитет, виша цјелина у којој су појединци само дјелови и нужно се морају покорити „народној вољи” На тај начин се појединцу грађанину, одузима сувереност и самосталност коју је прокламовала још Француска буржоаска револуција 1789. и потврдила Декларација о људским правима из 1793. године. А још прије Француске револуције, енглески филозоф Томас Хобс (1588-1679) писао је да се слободни човјек не смије покорити нити небеској нити земаљској хијерархији.

Теоретичари националне демократије сматрају да је најприје требало „еманциповати нацију”, створити националну државу, а затим увести права грађанина. Међутим, у процесу разбијања Југославије и стицања независности и националног суверенитета нијесу остварени демократски услови, јер је читав процес вођен „у име народа” и уз помоћ

националистичке идеологије. „Употреба народа” као органске цјелине доприноси остварењу политичког програма израженог у пароли „један народ, једна странка, један вођа”, а резултат је ауторитативна држава и недемократски парламент, у којем већина може „демократским” прегласавањем подјармити сваку мањину политичку, националну, професионалну... и, наравно, грађанина појединца. Истинска демократија се темељи на представничком принципу „ограничене већине” у којој власт већине строго поштује права мањине и појединца, и то није ствар њене „добре воље” него прописаног институционалног механизма. У демократском друштву човјек има могућност да брани своје увјерење без обзира на околности и на то ко му је противник, јер само тако остаје аутентична личност.

Послије либерализације бившег ситета успостављен је вишестраначки парламентаризам и остварено право грађанина на политичко удруживање. Међутим, изостало је слободније формирање јавног мњења, без утицаја идеологије и религије, изван онога што прокламују политичке странке. Мало се чује и пробија глас независног грађанина, тако да човјек који не припада ни једној странци мало има могућности да изрази своје мишељење. У питању је недостатак демократске традиције и демократске културе, као и опортунизам и конформизам не само „обичног” човјека него и интелектуалца и угледника.

Падом псеудосоцијалистичког ситета напуштају се старе традиционалне идеологије, а истовремено оживљавају класичне идеологије попут национализма и мита о „државним границама” Разумљиво је да свако има право да брани нападнуте границе отаџбине, али се при томе заборавља да никаква „државна граница” неће зауставити загађење које долази из развијеног западног свијета које уништава највећа људска богатства воде, шуме, атмосферу... ријечју живот човјека. Због државних граница воде се ратови у којима страдају недужни људи и њихова имовина, а заборавља се на план свјетске геополитике која руши мит о државним границама. На трагичним просторима бивше Југославије, па и шире, доминирају идеолози који у прави план стављају политичке идеале прошлог вијека: државу, нацију, границе. На том концепту успјели су да „освоје масе” и поново приколонили појединца - грађанина колективном одређењу „вољи народа”

Без обзира на разне националне сукобе, цивилизација човјечанства ипак се креће у правцу глобалног јамства - или га неће бити. Наша планета постаје све мања да се постављају границе између народа, нација, идеја... Прије више од 2.400 година је знаменити антички хеленски филозоф Сократ изјавио: „Ја нијесам грађанин Атине ни Грчке, већ сам грађанин свијета”. Тада је на нашој планети живјело можда само неколико десетина милиона људи, а данас преко пет милијарди, с тенденцијом енормног повећања. Међутим, утјескобљеном, осамљеном и дезоријентисаном човјеку као да не одговара слобода, него колективна страст и тоталитарни систем. Зар национализам није најприје замијењен локалним и инстинктивним

патриотизмом, а политичке страсти замијениле су традиционална увјерења. Националистичке страсти постале су својеврсна идеологија, па чак и нека врста нове религије.

Како у том општем замешатељству поремећеног система вриједности да се снађе млади човјек који улази у живот? Он је бачен у свијет и осјећа се изгубљеним. Око њега све је замршено и промјенљиво. Теоријски му се нуди све, а практично му се ништа не казује што треба да ради, или су, пак, казивања противурјечна. Које занимање да изабере, на примјер? Некада је син неког сељака и сам постајао сељак, син љекара љекар, син неког занатлије постојао је то исто. Данас он може постати било шта, с мало среће и (разумије се) много рада. Али све га гура к томе да буде нешто друго од свога оца или мајке - то је оно што назива ослобођење од предрасуда породице или средине. Млади се човјек ослобађа, али за шта? Све су то замршености модерног живота у којима се тешко снаћи. Изгубљеном човјеку нуди се колективна страст национализма.

Носиоци распламсалих националистичких страсти су најчешће бивши чланови Савеза комуниста на високим положајима, који су повезани с екстремним националистима у заједничкој борби за подјелу земље и власти. Уосталом, шта се могло и очекивати од такве комбинације, него оно што се догодило и што се још увијек догађа. На тај начин су бивши „комунисти” остали на власти у свим бившим југословенским републикама, али сада под националистичким знамењима. Исто се може рећи и за опозицију, која је такође углавном националистичка, па и сам народу у већини. И у осталим псеудосоцијалистичким државама ситуација је скоро истовјетна. На тај начин се национализам испољава као „последња фаза комунизма”, како би рекао Адам Михњик.

Слом псеудосоцијализма у источноевропским државама резултирао је хипернационализмом, који се на југословенским просторима исказује врло брутално. Социолози и психоаналитичари ће рећи своје. Историјско искуство говори да је то условљено чињеницом да проблеми нација и националних граница нијесу били ријешени у тим земљама. После Првог свјетског рата многе су државе Западне Европе прошле кроз то раздобље екстремног национализма. Оно што се већ неколико година догађа у Источној Европи јесте закашњела реакција, јер је нови „комунистички” систем настојао да замрзне националне осјећаје, водећи политику интернационализације и присилом. Потискивањем локалне културе и цивилизације, „комунисти” су реализовали своју догму, градећи је на марксистичкој теорији да ће национални осјећај нестати, да ће се једноставно растопити у породици „срећних народа” Зато су и разарали националну културу и традицију, односом према вјери, цркви, прошлости. За остварење таквог концепта изградње „новог човјека” и „новог система” користиле су им „народне масе”, које су се налазиле на ниском културном нивоу.

Када су стеге попустиле и настао општи хаос, на видјело се појављује као плод оно што је деценијама сијено како би рекао

Владимир Буковски, „масовни бумеранг” Национализам постаје службена државна идеологија, а бивши „комунисти” га користе да би остали на власти, понашајући се као већи националисти од националиста. Пакао људи лишених властитих мисли постаје њихова трагична судбина.

На крају намеће се питање: Има ли излаза? Изгледа, ипак, има. Најприје неопходно је успоставити мир међу зараћеним странама, а затим умјесто подизања националних тензија што прије донијети ваљане и реалне програме и кренути у тржишну економију, придружујући се заједничком тржишту. Данас се много говори о слободном предузетништву, а при томе се заборавља да капитализам као слободно предузетништво у Spenser-овом и Millovom (Мил Џон Стујарт) смислу више не постоји. Либерални капитализам свагда је ограничен социјалним правима произвођача. У свим западним државама постоји партиципација радника, односно суодлучивање, уставно регулисано право произвођача. Код нас се савладавају први кораци синдикалног организовања на питању колективних уговора, што је била главна тема синдиката у Великој Британији прије сто педесет година. Зато права произвођача морају бити уставом зајемчена.

У тржишној економији, која је услов свих услова, територија нема већег значаја. Зар малени Хонг Конг није много богатији од велике континенталне Кине? Данас, када Француска и Њемачка припадају заједничком тржишту, становницима у Стразбургу скоро да је свеједно коме припадају. Они су заборавили, или бар потиснули из свијести непријатељства из два свјетска рата. Бивши „комунисти” који су задржали власт, преобучени у ново рухо само су декларативно за прелазак на тржишну економију, само зато да би сачували сопствене позиције. Њима као да не одговара ни мир ни демократија, јер могу да опстану само у условима општег замештатељства и нереди. Због тога је, чини се, мишљење о тржишту др Владимира Буковског, познатог руског политичког емигранта, прихватљиво у смислу да би било неопходно завести мораторијум на границе међу сада зараћеним странама бар на десет година, да се о њима не расправља и нека остану такве какве јесу, добре или лоше, јер треба времена док се не смире националне страсти и створи тржиште. А, тржиште је моћно и немилосрдно. Само тако се може надвладати стање у које живимо.

Како да данас човјек остане мислећи и дејствујући, а да не упадне у сљепо антикомунизма и националистичких страсти? Живимо у времену у коме се скоро сви баве националним политичким и државноправним комбинацијама, чак и када је у питању социјална политика, умјесто да се траже рјешења за социјално-економске проблеме. Умјесто тога, социјално-економско питање је у средишту наших националних питања. Национално питање постаје све већа сметња за складнији развитак друштвене заједнице. Трајне вриједности једног народа увијек се бране у перспективама будућности, а не у идолопоклонству прошлости. Ако хоћемо поредак са више слободе, са више сигурности, са

економичнијим напретком у привреди и са више повезаности у социјалној расподјели - поредак са мање заблуда и са мање жртава - не може бити грађен на ма каквој идеји о грађанском рату или обнови грађанског рата. Авети грађанског, вјерског и националног рата неспособљавају многе да јасније сагледају будућност. Нарасле друштвене противурјечности не могу се силом разрјешавати, него само на цивилизовани начин превладати. Док то схватимо проћи ће много времена.

Не смију се „силовати” процеси који су у току, нити, пак, пасивно посматрати ток догађања, нити препустити матици збивања. Потребно је јединство народа у условима када се налазимо у ратном окружењу, јер је немогуће одољети разноразним притисцима ако је народ подијељен. То је интерес који не може бити страначки. А оно што се из њега извучи, као национални елемент у странкама, више не може бити обавезно за цијелу нацију. Из тога произлази да се ни једна странка не може поставити као једина национална странка. Истина, у пракси се догађа нешто друго - јер покрети увијек имају такву амбицију.

Политика ништа не чини да народ постане самосвјестан, да почне своје мишљење и своје осјећаје да употребљава на такав начин да му све политичке идеје буду објект разумног испитивања. Власт има велику одговорност пред народом (или би требало да има), јер га, између осталог, треба да подучава да постане право политичко тијело. У пракси се не види солидарност власти са силном патњом народа, а она би требало да се понаша у складу са потребама Отаџбине, што значи спремност да дијели судбину народа, да подноси жртве. Вријеме које живимо је драматично. Од исхода ове драме зависе наши животи и будућност покољења. Данас су људи жртве у великом технолошком прогресу пропаганде и антипропаганде, у којој све више страда истина. Многи су давно огуллали на оно што се у њиховој близини догађа, не реагују на катастрофу која им се догодила губитком засједничке државе, уморни од неуспјеха и ратног бесмисла. Зато је неопходно суочити се с истином, тешком и болном. Стварност треба упознати онакву каква јесте, без преувеличавања или потцјењивања, клонећи се екстрема у свему. Умјесто нарцисоидности и увјерења да смо „центар свијета” и догађања, неопходно је отрежњење усижаних глава, реално сагледавање позиције малих, који само мудрошћу и дипломатско вјештином могу да преживе и опстану. Мини државе, које често имају мање становника од већине мегалополиса, ако желе да нађу своје мјесто у „новом свјетском поретку” то могу само неизазивањем, памећу, а не ароганцијом и наоружавањем којим се, по правилу, брани власт а не народ. На глобалном плану мале државе и народи нијесу никада представљали снагу коју су себи приписивали. Њихова је улога била у складу са интересима великих. Истина, данас Сједињење Америчке Државе као да показују стратешки интерес на свакој тачки наше планете. Зато нећемо наћи спас у наружавању (ово, разумије се, не искључује одбрану Отаџбине, као врховну људску обавезу), уображености и увјерењу да се свијет окреће

око нас и да се завјерио против нас, него у знању и природи и њеним ресурсима: здравој храни, чистој води, земљишту и ваздуху, у раду и кооперативности. Данас се историјске противурјечности не разрјешавају него превладавају.

Треба у васпитно-образованом систему развијати код младих рационално мишљење, како би се ослободили заблуда прошлости. Треба раздвајати појмове „историјски народ”, што Срби и Црногорци, као и многи други народи, јесу од митоманије о „небеском” предодређеном „страдалачком” народу. То, наравно, не значи ниподаштавање прошлости, традиције, јер људи без историје остају заробљеници свијести слично свијести дјетета које нити зна одакле долази нити куда ће отићи. Зато упознати своју прошлост, како каже *Simon Schama*, значи одрасти. Према томе, задатак историје јесте да човјекову природу дозове из сјећања и да је освијетли, да му служи као поука у догађајима који долазе.

Историја је као ријетко код којег народа жива и присутна у Црној Гори, Србији и Југославији. Црногорци су народ који живи кроз историју. Зато нам је потребна развијена историјска наука, треба нам једно рационално сумирање наше историје, објективно, ослобођено емоционалне заслијепљености, али не и нихилистичко: сусретање очи у очи са временом које се одживјело и временом које нам данас изгледа ишчашено као резултат промашаја прошлости. Задатак историјске науке је управо у томе да се издигне изнад нестручних, лаичких свађа, нудећи рационални поглед на вријеме за нама, без утопистичких, поједностављених представа о нарочито савременој историји. Само се научном истином могуће супротстављати симплифицираним оцјенама о Југославији, четницима, партизанима... које се некритички пласирају у дневнополитичке сврхе. Зато умјесто свађа, потребно нам је сумирање једне противурјечне историје, како би се развијала рационална историјска свијест грађана.

Срби и Црногорци су историјски народи који су своју енергију истрошили у борби за опстанак и достојанство, жртвујући своју младост, па и прогрес, осуђенени да стално почињу, па се због тога третирају као несрећни народи. Такво сазнање не би смјело да паралише свијест о потреби да се стање мијења. Напротив, ваља знати како су се велики народи понашали у тешким и судбоносним ситуацијама. Иако су аналогиче незахвалне у историјским анализама, не можемо се отети сазнању да су, на примјер, Британци једно говорили малим народима, а сами се другачије понашали. Док је Винстон Черчил 27. марта 1941. патетично поручивао Југословенима да су нашли своју душу, само нешто раније наложио је својим сународницима да се у случају њемачке окупације британске територије понашају у складу са одредбама Хашке конвенције из 1899. и 1907. године, како би се ратне страхоте свеле на најнужнију мјеру; да би начела витешке части била примјењивана у начину ратних операција; да би се цивилно становништво што боље заштитило и рат водио само између оружаних снага, колико је год

могуће; да се не би током рата онемогућио будући мир; да се сачувају материјална добра; да се заштите заробљеници; да се поштују узајамно одредбе о правима и дужностима окупаторске власти према становништву као и обавезе становништва према окупатору. У наређењу Британцима, Черчил не поставља захтјеве да руше њемачке инсталације, комуникације и стоваришта, да саботирају, да се боре из засједе по тактици „удари па бјежи”, ријечју: да воде герилски рат против окупатора до истраге њихове или његове. Опредјељујући се за такву политику, британска влада није помишљала да капитулира ни у случају окупације и самог Лондона, већ да се евакуише са војском у друге крајеве Комонвелта и да настави рат, а становници који се нађу под окупацијом имали су се стриктно придржавати међународних конвенција.

На све ово читалац ће рећи: па ми нијесмо Британци. Тачно, али од Британаца се може учити практичном служењу нацији, без јужњачког темперамента и драматичног патоса, реално сагледавајући животне токове онаквим какви јесу, без претјеривања или минимизирања стварности, лишавати се, постепено васпитањем и образовањем, екстремизма и махинејства. Треба се ослободити политичког мегаломанства, разумски избјегавати сукобе, уздати се у сопствене снаге, не призивајући Запад да нас спасава нити да нас браћа с Истока ослобађају, имајући стално на уму мисао Спинозе да „Велике силе нијесу велике правде.”

И поред тога што је наше *данас* веома исполитизовано и што је постало дио свјетске политике (а када није било?), наше шансе зависе највише од нас самих, много више него од неког спољњег чиниоца, па макар то била и Америка. У ствари, свака особа требало би да буде препрека фаталности, јер гдје човјек „жели да буде тоталан, држава никада неће бити тоталитарна”!

Мисао о животу и слободи, о прогресу требало би да надвлада монструозне ниске крволочне страсти које све више узимају маха, бројне људске животе и енормна материјална и културна разарања. Зато и постоје разлози да се народи са својим предводницима зауставе на граници дипломатије, умјесто да срљају у рат. Крвава историја Балкана поново показује како то сазнање у њему никад није било довољно јако. Зато не гајимо илузије да ће било какав текст или књига у дивљи менталитет унијети зрно мудрости које нијесмо пронашли вјековима на земљи заливеној људском крви. Битка за заједничку државу већине Јужних Словена, за Југославију, изгубљена је, али то не значи да се треба одрећи борбе за слободу и демократску државу. Та ће борба бити тешка и дуготрајна и за њу треба тражити нове путеве, а одбацити оптерећења прошлости, предрасуде, чаршијски вербалистички патриотизам и схватања прохујалих вјекова. Садашњост нас учи како је лако изазвати рат, али исто тако како је тешко, скоро немогуће, ишчупати се из њега, особито ако он постане интерес великих држава.